

Насиров Т.

ТУУ – БИРИМДИКТИН СИМВОЛУ

Насиров Т.

ФЛАГ – СИМВОЛ ЕДИНСТВА

T. Nasirov

THE FLAG IS A SYMBOL OF UNITY

УДК: 930.1

Макалада Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик туусунун 25 жылдык мааракесине карата, анын кабыл алынышы, ар кандай шартта, түрдүүчө колдонушкандыгы жана туунун таржымалы, ошондой эле туу – биримдиктин символу экендиги баяндалган.

Негизги сөздөр: Мамлекеттик туу, символдор, көз карандысыздык, мамлекеттүүлүк, мыйзам, Конституция, геральдика.

В статье к 25-летию Государственного флага Кыргызской Республики рассматриваются вопросы принятия условий использования и история флага, а также подчеркивается роль флага как объединяющего символа.

Ключевые слова: Государственный флаг, символы, независимость, государственность, закон, Конституция, геральдика.

The article on the 25th anniversary of the State flag of the Kyrgyz Republic deals with the adoption of the conditions of use and the history of the flag, as well as emphasizes the role of the flag as a uniting symbol.

Key words: the national flag, symbols, independence, statehood, the law, the Constitution, heraldry.

Атайын чөлкөмдүк студенттик илимий-практикалык конференциянын бүгүн өтүп жатышы Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик туусунун 25 жылдык мааракесине дал келгендиги менен өзгөчөлөнөт. Анткени эгемендешүү процессинде сынакка көп адамдар катышышты, алардын ичинен Э.Айдарбеков, Б.Жайчибеков, С.Иптаров, Ж.Матаев жана М.Сыдыковдордун сунуш кылган желеги Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик туусу болуп 1992-жылы 3-мартта Жогорку Кеңештин Токтому менен бекитилди да борбор калабыз Бишкекте Ак ордонун үстүндө 5-мартта Кызыл Туу желбиреди. Андан кийин областтарыбыздын борборлорунда көтөрүлө баштады.

Туулардын тарыхтагы орду кандай, анын пайда болуусу жөнүндө эмнелер белгилүү, туунун болушу мамлекет үчүн зарылбы ж.б.у.с. суроолор, ойлор эл ичинде айтылып келет. Мындай бүдөмүктөнгөн ойлорду таратуу үчүн илимге кайрылсак, мамлекет жана укук теориясы мамлекет жөнүндө так аныктама берип, анын бир топ: аймагы, калкы, өлкөнүн суверендүүлүгү, мамлекеттик символдору, укук институту ж.б. белгилерин көрсөтөт. Мамлекеттик символдордун ичинде желектин болушун, ал мамлекеттик

органдар жайгашкан мекемелерде, чек араларда, ж.б. жайларда орун ала тургандыгын, ошондой эле эл аралык жыйымдарда мамлекеттин катышып жаткандыгын билдирүү үчүн илинип турушун тастыктайт. Демек, туунун болушу зарыл.

Ал эми туунун пайда болуусу жөнүндө сөз кылсак, анын тамыры тээ тереңде жатат. Эпостон мисал келтирсек:

Манастын угуп буйругун,
Баары жөнөдү дүркүрөп,
Бээжинди көздөй бет алып
Кан Манастын айчыгы алтын,
Кызыл тууну астына салып
Жүрүп кетти дүркүрөп [7, 80-б.].

Отуз уулдарын туусу көк, Ичкиликтердики - кызыл жана Сол канаттыкы - жашыл түстө экендиктерин байыркы кытайлардын жакшы билишерин Бичурин Н.Я., Гумилев А.Н. ж.б. тарыхчылар белгилешкен. Ушулардын ар биринин желегинде Улуу Күндүн алтын элеси болгон!

Хуннулардын «Анын ордосунда желек желбирейт» [6, 352-б.] Кыргыздардын желегинин түсү жашыл экенин арап-перс авторлору ошол убакта жазып калтырган. Ак асаба (көк асаба) кызыл туу болгон, «Айчыгы алтын кызыл туу» ичкиликтердин туусу делет. Тарыхый даректерде кыпчактар майданга кызыл туу көтөрүп, кызыл кийинип чыккан. Бул аларда толгондуктан белгиси болгон. Сиздер Т.Касымбековдун «Сынган кылыч» романын эстеп көрүңүздөр.

Көк туу (көк асаба) Отуз уулдун туусу болгон. Көк асабанын түсү асман түспөл болгондуктан ал күн ачыкта агыш туу, күн бүркөөдө көгүш туу болуп көрүнөт.

Кытай тарыхы: «Хуннулар ордосунда беш түстүү желек желбиреп турду» деп жазган [«Материалы по истории Сюнну», 1973, 128-129-б.]. Көк, кызыл, жашыл туулар кыргыздардын саясий-согуштук үч тобунун (оң, сол, ичкилик) түсү болгон. Көк түс – ааламды (көктү) билдирип жогору жагында, кызыл түс ортодо-жарыкчылыкты, жашыл түс – жерди (тиричиликти) билдирген. Бул үч түстү ажыратуу үчүн сары (алтын түс) менен ак түстөр пайдаланылган.

Ааламды (көк түс) жарыкчылыктан (кызыл түс) күн нуру бөлүп жарыкчылыктын астында суу (ак түс) менен жер (жашыл) жайгашкан. Кара кыргыздардын түшүнүгүндөгү «жер, суу» ошол (ак, жашыл). Беш түстүү асаба Оң, Сол жана ичкиликтердин Чоң бийинин ордосунда желбиреген. Муну «Манаста» бозала желек деп атаган.

Демек, «Чоң бий» ага баш ийген үч ири саясий согуштук топтун үстүнөн гана бийлик жүргүзбөстөн, алиги күн нуру жеткен жарыкчылык менен жер-суунун же бүтүндөй ааламдын ээси болуп эсептелген. Кандай акылмандык!

Кийин түрктөр заманында, алар карышкырдын башы түшүрүлгөн көк жана кызыл туу, кыпчактар 5 өгүз башын (тотеми) өз желегине түшүрүп, катагандар жолборстун элесин көк асабага түшүрүп көтөргөн. Жада калса деңиз каракчыларынын да туулары болгондугу белгилүү.

Кыргыз эли дүйнө элдеринин ичинде узак жана бай тарыхка ээ болуп, мамлекеттүүлүктүн башкы белгиси катары тууну ардактап алып жүрүшкөндүгү маалым. Буга «Манас» эпосу күбө, анткени «Чоң казатка» аттанганда ар бир 100 миң колдун башчылыгына - Бек дайындалган, анын белгиси - туу, керней болгон. Ал эми ар бир 10 миң аскердин башчылыгына - түмөн башы дайындалып, белгисине байрак, сурнай алып жүрүшкөн. Жоого аттанганда тууну алып жүрүү эр жүрөк, ишеничтүү жоокерге тапшырылган. Салгылашуу учурунда кошумча дем-күч берүү, духту көтөрүү максатында туу жоокерлерге алыстан көрүнүп тургандай бийик дөңсөө жерге орнотулган. Тууну душмандын колуна алышы жеңилгенге тете болгон, ошондуктан ал ыйык сакталган. Тынчтык мезгилде көп эл чогулган жыйын, той-тамашада ар бир уруу өз туусунун айланасына топтолушкан. Киши каза болгондо, жашына жараша анын боз үйүнүн жанына же түндүгүнө кара, көк туу сайылган. Азыркы мезгилде Кыргыз Республикасынын мамлекеттик символдор жөнүндөгү Мыйзамдын 9-беренесинде белгилегендей КРнын Мамлекеттик туусу аза күтүү күндөрү аза күтүү аяктаганга чейин флагштоктун бийиктигинин жарымына чейин түшүрүлүп коюлат.

Демек, кыргыздар тууну ар кандай шартта, түрдүүчө колдонушкан. Жоону жеңген-жеңбегени тууну бийик көтөрүп же жерге түшүрүп алып жүргөнүнөн белгилүү болгон. Алсак, Манас эпосунда: «Жолойду Кошой жыкканда, Байракты Бакай булгаган» деп айтылат.

Кыргыздар ааламдын төбөсү «Алтын казык» жылдызы экенин, жер шар (тоголок) формасында болуп түндүк уюлу ага туш жатканын байыртадан эле билишкен. Ошондуктан үйдүн түндүгү-жердин түн-

дүк уюлу бири-бирине үндөшүп турат. Мына ушул өңүттөн алып асабабыздын так ортосуна күн менен түндүктү жайгаштырышты – муну бийиктик менен биримдиктин айкалышы десек болот. Ал эми тегерегиндеги чачыраган күндүн нурлары кырк уруу кыргыздын түпкүлүгүн тастыктап тургансыйт.

Баяндамабыздын башынан бери эле туу, желек, асаба, байрак деген сөздөрдү айтып жатабыз. Бул айтылгандар бири-бирине синоним сөздөрбү же ар биринин ар башка мааниси барбы? - көпчүлүк муну биле бербейт. Ошондуктан чечмелесек максатыбызга дал келет.

Кыргыздар желекти биримдиктин символу катары байыркы доордон бери эле пайдаланып келген. Академик А.Ч. Какеевдин пикири боюнча желек – бул шарттуу аталыш. Кыргыздар аны желек, туу, байрак, асаба деп түрдүү аташат. Чындыгында жогоруда аталган туу, байрак, асаба бардыгы желектин элементтери болуп эсептелет.

Желек негизинен найзага окшогон жыгачтан (туудан) жана ага бекитилген чүпүрөк (асабадан) турат.

Манас эпосунда:

Атасынын кызыл туу,

Аягын жерге сайылтып,

Асабасы бул туунун,

Асман жакка жайылып - деп айтылат. Демек туу сайылат, ал эми асаба жайылат.

Кээ бир учурларда туунун учуна ашталган учту темир да желек деп аталган.

«Манаста» Желеги туудан бөлүнбөй,

Жердин жүзү көрүнбөй

Жер союлуп былкылдап,

Желеги алтын туу болду - деген жери бар. Туу менен желек (учту темир) ашталган жерге байрак илинген. Байыркы заманда кыргыздар жортуулга аттанаар алдында курмандыкка чалынган жылкынын куйругун байрак катары пайдаланган. Айрым бир учурда байрак эшилген жиптен жасалып, башына (учуна) чачы тагылган.

Байыркы кыргыздарда туунун түсү кызгылт (жошо) болуп ага бекиген асаба көк, ак, жашыл, сары жана кызыл түстөрдө болгондугун жогоруда белгиледик.

Манас эпосунда:

Ак асаба кызыл туу,

Айгайлаган ызы-чуу.

Көк асаба кызыл туу,

Көк жаңырган улуу чуу - деген ыргактар буга далил.

Ушул өңүттөн алып караганда Мамлекеттик туунун Конституцияда бекемделиши тегин жерден эмес. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сим-

волдорун, алардын сыпатталышын жана расмий пайдалануу тартибин өлкөбүздүн мамлекеттик символдору жөнүндөгү мыйзамында белгилеп келип, төмөндөгү үч учурга жол берилбесин талап кылат:

1) Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик желегинин сүрөтүн геральдикалык негиз катарында пайдаланууга;

2) тытылган же өңү өчүп калган Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик желегин пайдаланууга;

3) менчигинин түрүнө карабастан коомдук бирикмелердин, ишканалардын, мекемелердин жана уюмдардын желектери Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик желегине окшош болушуна.

Мында 1-чи учурду бузган күнөөлүү адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат.

Ошондуктан, сөзүмдүн акырына Мамлекеттик символдор – Мекенибиз сыймыгы экенин эстен чыгарбайлы, аларга аяр мамиле жасап, көзүбүздүн каре-

гиндей сактайлы. Мекенди сүйүү сезимдерибиз жогору болуп, Мекен сыймыгы – менин сыймыгым деп урматтайлы.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. - Бишкек, 2010.
2. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик символдор жөнүндөгү мыйзамы. – Бишкек, 2004-жылдын 17-июлу №91.
3. Теория государства и права. Курс лекций. / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько.
4. Айтимбет О. Кара Кыргыз романы. 1-2 китеп. - Бишкек, 1995.
5. Насиров Т. Мамлекеттик символдор жана коомдук аңсезим. Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов» №2, 2014.
6. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. - М., 1950. - Т.1.
7. Каралаев С. Манас эпосу. 1-2 китеп. - Фрунзе, 1985-1986.

Рецензент: к.и.н., доцент Сатарбаев А.М.